

SZABÓ JÓZSEF: Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárász-
zigetek. (Szerkesztette SZABÓ FERENC. Megjelent a Békés Megyei Ta-
nács V. B. Tudományos-Koordinációs Szakbizottsága, a Művelődési Mi-
nisztérium támogatásával. Kiadja a Csongrád Megyei Levéltár. Békés-
csaba, Kecskemét, Szeged. 1990. 418. 1.)

Örömmel vesszük kezünkbe SZABÓ JÓZSEF egyedülálló munkáját, hiszen nagyon hiányzó tanulmányt olvashatunk általa egy olyan embertől, aki eddigi tudományos tevékenységét nagyobb részben saját anyanyelvjárása vizsgálatának szentelte. Most tovább lépve, a szűkebb hazát kiszélesítve, a Magyar Nyelvjárások Atlasza kutatópontjaira támaszkodva a régebbi munkáihoz hasonló ragaszkodással s hozzáértéssel tárja fel a magyarországi és a jugoszláviai nyelvjárász-
zigetek jellemzőit, történeti tapasztalatait, s a feltárt anyag elemzésével von le tényekkel alátámasztott következtetéseket. Szabó József-re is jól vonatkozik, amit könyve mottójaként Somogyi Tóth Sándortól idéz: "Úgy látszik: a tájnyelv színei, ízei és dallamai önkéntelenül, sőt az ember akarata ellenére is megőrződnek és még csak nem is szunyadoznak, hanem alakítva alakulnak jól felismerhető személyiségjegyekké. Mégpedig életreszólóan."

A szerző könyve Bevezetőjében megállapítja, hogy szórványokban élő etnikai csoportok elsősorban anyanyelvük terén tudnak népiükhöz kapcsolódni, s ha egy-egy etnikum elhagyja eredeti nyelvét, más népcsoportét veszi át, anyanyelve bizonyos sajátságokban őrződik meg egyre halványuló nyomokban. A nép történetével nyelve, nyelvjárása is szakadatlanul változik. Egy nép eredetének, történetének a megismerésében a történettudomány és a nyelvészet egymásra van utalva. A dolgozatban így a nyelvészeti tanulságok feltárása mellett a településtörténet számára is használható eredményeket kíván bemutatni.

A "Feladatok a magyar nyelvjárász-
zigetek vizsgálatában" című fejezet többek között szavá teszi, hogy a magyar nyelvjárás-kutatás eredményei mellett -- egyes kezdeményezések ellenére -- a nyelvjárász-
zigetekkel alig foglalkozik a dialektológiai kutatás. Ez eléggé érthetetlen azért is, mert a nyelvjárász-
zigetek sajátosságainak a feltárása több tudomány számára tár fel fontos ismeretanyagot.

A könyv a továbbiakban az alábbi nagyobb fejezeteket tartalmazza:

A kutatás hazai előzményei

1. A vizsgálat lehetőségei és előfeltételei
2. A nyelvjárászigetek kutatásának áttekintése a kezdetektől napjainkig

Kitekintés külföldi előzményekre

1. A nyelvzigetek keletkezése másutt
2. A német nyelvzigetkutatás eredményeinek vázlatos összefoglalása
3. A nyelv/járás/szigetek kutatása a Szovjetunióban

Munkám céljáról

Módszertani kérdések

1. Általános megjegyzések
2. A vizsgálat anyaga
3. A feldolgozás módszere
 - a) A MNyA. anyagának felhasználásáról
 - b) Az adatok statisztikai értékeléséről
 - c) A nyelvföldrajzi szempont érvényesítése

Magyarországi nyelvjárászigetek

- I. Észak- és középkélet-dunántúli nyelvjárászigetek
- II. Duna-Tisza közti nyelvjárászigetek
- III. Tisza menti (palócos-jászos) nyelvjárászigetek
- IV. Átmeneti jellegű nyelvjárások a Jászság vidékén, valamint a Tisza középső folyása mentén és egy közép-tiszántúli nyelvjárásziget
- V. Néhány délkelet-magyarországi nyelvjárásziget jugoszláviai nyelv/járás/szigetek

A vizsgálat áttekintése

1. A nyelvjárászigetek típusai
2. Nyelvészeti és településtörténeti tanulságok
3. További feladatok

Függelék

Adatközlők

Szövegmutatványok a vizsgált nyelvjárászigetekről

Rövidítésjegyzék

A felhasznált irodalom

Helységnevmutató

A kutatás hazai előzményeiben azt vázolja fel, hogy a XVIII. század elejéig a magyarságot anyagi és szellemi kultúrájában óriási veszteségek érték. Az Alföldön járási nagyságú területek néptelenedtek el. Az elnéptelenedett falvakba a nagy lakosságú országrészekből magyarok települtek át, akik más tájszólásban beszéltek, mint a környező falvak népe. Így alakultak ki a nyelvjárászigetek. A máig megmaradt eredeti nyelvjárás jelenségek összegyűjtése segítségével megközelíthetjük annak a megállapítását, melyik vidékről települt át a benépesítő lakosság. Fontos vizsgálati szempont az áttelepültek létszáma, s hogy az új helyen milyen tömegű lakossággal alkotott új települést, valamint mióta él a közösség az új helyen. Legalkalmasabbnak látszik a XVIII. századi települések számbavétele.

Áttekinti a nyelvjárászigetek kutatását a kezdetektől napjainkig, hivatkozva arra, hogy hazánkban a német nyelvszigetek vizsgálata korábban kezdődött, mint a magyar nyelvjárászigeteké.

A hazai mellett kitekint a külföldi előzményekre is. Előbb számos európai országot számba véve bemutatja a nyelvszigetek ottani keletkezését (német, szláv stb.), majd a német nyelvsziget-kutatás eredményeit összefoglalva a szovjetunióbeli nyelvjárászigetek kutatását tárgyalja.

A "Munkám céljáról" című fejezetben a hazai nyelvjárásziget-kutatás elmaradásából indul ki. Maga számára célul azt tűzi ki, hogy a nagyatlaszból kiválasztott kutatópontok nyelvi anyaga alapján a nyelvjárásziget helyzetű települések nyelvjárásai sajátágaiból, azoknak a részletekre kiterjedő elemzéséből megállapítsa, hogy mit és milyen mértékben őriztek meg a kibocsátó (eredeti) tájszólásukból a betelepülők, s ezeknek a megőrzött jellegzetességeknek a segítségével azt is kimutassa, honnan települhetett oda egykor a lakosság.

A módszertani kérdésekben néhány általános megjegyzés után megjelöli a vizsgálati anyagát. A MNyA kutatópontjai közül a 112 településből 29 nyelvjárásziget jellegű. Negyedmillió adatot kellett feldolgoznia.

A feldolgozás módszerét illetően kiemelendő, hogy a helyszínen magnetofonfelvételeket készített, kérdőívet használt. Elvégezte a térképlapokról összegyűlt nagy mennyiségű anyagnak hangtani, alaktani és szókészlettani elemzését. Minden adatlap minden számbavehető hangtani, alaktani és lexikai jelenségét kutatópontonként egytől-egyig megszámlolt és összesített. Az atlaszbeli tájszókat három csoportba sorolta. A csoportokba tartozó valódi tájszókat nemcsak számszerűen összesítette, hanem előfordulási számukat százalékosan is értékelte. A statisztikai összegezés lehetővé tette annak a megállapítását, hogy a nyelvjárászigetek miben és mennyire

térnek el a környező kutatópontok nyelvjárásától. Kitér a hazai nyelvöldrajzi vizsgálatokra, hasznosítja a nyelvjárásban nyelvöldrajzi szempontjait.

A Magyarországi nyelvjárászigetek című részben a vizsgált nyelvjárászigeteket öt csoportba sorolja (1., 3. oldal). Valamennyi csoportban hangtani, alaktani, szókészletbeli elemzést végez, az elemzést mindegyikben egy Összegzés, és a Helyszíni gyűjtés tapasztalatai követik.

A vizsgálat áttekintése fejezetben három kérdést tárgyal. 1. A nyelvjárászigetek típusai. 2. Nyelvészeti és településtörténeti tanulságok. 3. További feladatok.

1. A nyelvjárászigetek tipológiai osztályozásának a magyar nyelvjáráskutatásban nincsenek hagyományai. A külföldi is inkább a nyelvzigetekkel kapcsolatos. A vizsgált 29 hazai nyelvjárásziget csupán vallási, származási hely és az adott nyelvjárászigeten végbement nyelvi-nyelvjárási változás jellege szerint sorolható csoportokba. A 29 közül 11 palócos-jászos telepítésű, 7-nek a lakossága pedig kisebb-nagyobb számban a Palócföldről és a Jászságból települt. Több község népessége több nyelvjárástípus vidékéről került össze, harc kezdődött közöttük, s ez nyelvjáráskeveredéshez vezetett. Nemegyszer két, sőt három nyelvjárástípus hatott egymásra. Ennek megfelelően felsorolja ezeket a községeket.

2. A teljes vizsgálat alapján következtetéseit vonja le. Felhívja a figyelmet, hogy a nagyatlász nyelvi anyagát más tudományágak is hasznosíthatják. Kimutatja, hogy a vizsgált területen lakók tájszólása nyelvjárásziget jellegű, s hogy mely helységeken él egymás mellett nyelvjárásziget helyzetben eredetileg más-más tájszólású lakosság. Vizsgálja a hangtani helyzetet, a rájuk gyakorolt köznyelvi, valamint a földrajzilag kívül fekvő helyi nyelvjárások hatását. A változásokat elemzi, és táblázatba foglalva %-osan kimutatva ábrázolja.

Az is kimutatható, hogy a szókészlet legkevésbé állandó, a változásokra nagyon érzékenyen reagál, mégis bizonyos elemei évszázadok múlva is megmaradnak az új környezetben is. Valódi, alaki és jelentésbeli tájszavakat hoz fel példának állítása igazolására. Felsorolja, melyek azok a fogalmi körök, amelyek területén leginkább megmaradtak a kibocsátó nyelvjárás vonásai.

A településtörténettel összefüggésben többek között kiemeli, hogy a törökök pusztításától hazánk középső területe szenvedett a legtöbbet. Ezért ezen a területen keletkezett a legtöbb nyelvjárásziget. A vizsgált 29 nyelvjárásziget földrajzi elhelyezkedése azt mutatja, hogy a sűrűségük ott a legnagyobb, ahol a törökök a leg hosszabb időre megvetették a lábukat.

3. Objektív és szubjektív okai vannak, hogy nálunk eddig a nyelvjárászigetekről nem készült összefoglaló, monografikus igényű munka. Ezt a hiányt igyek-

szik pótolni ez a munka, de csak azokkal a magyarországi és jugoszláviai nyelvjárászigetekkel foglalkozik, amelyek a MNyA kutatópontjai voltak. Ezeken kívül Magyarországon még nagy számú nyelvjárásziget található -- állapítja meg.

Szükség volna a nyelvjárászigetek nyelvszociológiai szempontú vizsgálatára: nagy számú helyi nyelvjárási monografia kellene, amely feltárná egy-egy település lakóinak nyelvi rétegződését, kimutatná, hogy milyen sajátságok milyen mértékben őrződtek meg a kibocsátó nyelvjárásból a különböző rétegek körében.

Függelékben tünteti fel a különböző kutatópontok adatközlőinek nevét és körét. Közli, hogy minden kutatóponton magnetofonfelvételt készített, mindenütt kikérdezte a palóc kérdőívet és a MNyA szóföldrajzi füzetét. Ezután tekintélyes számú szövegmutatvány következik a vizsgált nyelvjárászigetekről.

Befejezésül a könyvet rövidítésjegyzék, a felhasznált irodalom jegyzéke, helységnévmutató zárja. A helységnévmutató két részből, a vizsgált kutatópontok betűrendes és jelzet szerinti jegyzékéből áll.

A szokásnak megfelelően található még egy német nyelvű ismertetés és egy záró tartalomjegyzék.

TARTALOM

	oldal
Papp Ferenc: A magyar főnév esetragos alakjainak automatikus szintéziséről	3.
H. Varga Gyula: Igekötős szóalakok morfológiai elemzése számítógéppel	7.
Fekete Péter: Tiszaszőlős helyneveinek tipológiája	13.
Bíró Ferenc: Másodlagos megkülönböztető elemek Körösladány földrajzi neveiben	35.
V. Raisz Rózsa: Mikszáth Kálmán: Az öreg Pikler néni. Az elbeszélés szövegstilisztikai jellemzőiből.	49.
Bozsik Gabriella: Az intézménynevek helyesírási hibatípusai	59.
Zimányi Árpád: Szókincstani vonatkozású nyelvművelő cikkek a napi- és hetilapokban 1945 és 1985 között	71.
Ködöböcz Gábor: Egy esztétikai magatartás avagy egy magatartás esztétikája. Kányádi Sándor: Szürke szonettek pergamentekercsekre. (Műelemzés)	83.
Hekli József: Vázlatok a mai kelet-német drámáról, színházról (Drámai arcélek)	99.
Fekete Péter: Szabó József: Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárászigegek	117.

CONTENTS

	oldal
Papp, Ferenc: On the automatic synthesis of the case-ending forms of the Hungarian nouns	3.
H. Varga, Gyula: The morphological analysis of the verbs with prefix by computer	7.
Fekete, Péter: The typology of geographical names in Tiszaszőlős	13.
Bíró, Ferenc: Subsidiary distinctive elements in the geographical names of Körösladány	35.
V. Raisz, Rózsa: Stylistical characteristics in Kálmán Mikszáth's short story entitled 'Az öreg Pikler néni'	49.
Bozsik, Gabriella: Orthographische Fehler in den Institutionsnamen	59.
Zimányi, Áprád: Philological articles on lexicology in the Hungarian newspapers between 1945 and 1985	71.
Ködöböcz, Gábor: An Aesthetic Attitude or the Aesthetics of an Attitude /Sándor Kányádi: Grey Sonnets on Parchment Scrolls	83.
Hekli, József: Abriss zum modernen ostdeutschen Drama	99.
Fekete Péter: Szabó József: Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárásszigetek	117.

